

Jac. van Weringh, *Onrust is van alle tijden. Opstellen over criminaliteit in Nederland* (Meppel 1978)

Inleiding

Dit boek van de criminoloog en spotprentenexpert Jac. van Weringh (1934) is een briljante verhandeling over de criminaliteit in Nederland. Vele vragen houden hem in de 138 pagina's van dit werkje bezig dat vooral bedoeld is voor de geïnteresseerde leek en niet zozeer voor de hooggeleerde vakgenoten. De belangrijkste vraag luidt: Hoe komt het dat de criminaliteit van alle tijden is? Verder de minder belangrijke vragen: Wat is criminaliteit? Wat houdt de onrust over de criminaliteit in? Wat moet het antwoord op de criminaliteit zijn? Wat behelst de studie van de criminaliteit in Nederland?¹ Dit komt overeen met wat na de inleiding aan hoofdstukken voorbijkomt: De criminaliteit in Nederland, De onrust over de criminaliteit, Het antwoord op de criminaliteit, De studie van de criminaliteit. Daarna volgt de conclusie op de belangrijkste vraag in het hoofdstuk Criminaliteit en samenleving. Tenslotte de literatuur en verantwoording. Het boekje heeft een gewone kaft met, naar het zich laat aanzien, een afbeelding van Spaanse slachtingen in de Tachtigjarige Oorlog (Naarden, Zutphen of Haarlem?) hetgeen als oorlogsmisdaad niet echt overeen komt met de 'gewone' criminaliteit waar van Weringh over bericht.

Inhoud

Inleiding

Van Weringh beschrijft in de inleiding eerst hoe hij getuige was van een volksoorlog te Amsterdam eind 1973 toen een brute overval bijna het leven had gekost aan een winkelier en zijn vrouw. De gesprekken stonden – begrijpelijkerwijze – bol van de vergelding. Woorden als 'doodstraf' en 'standrecht' kwamen voorbij. Uiteraard was ook van Weringh zelf zeer

¹ Jac. van Weringh, *Onrust is van alle tijden. Opstellen over criminaliteit in Nederland* (Meppel 1978) 13-14.

geschokt door de overval op mensen die een nuttige functie vervulden in de buurt. Deze anekdote wordt niet gebruikt als smeulige opsmuk maar als illustratie van de woede die de mensen kan bevangen wanneer ze geconfronteerd worden met een grensoverschrijdende misdaad. Een krantenlezer uit, zeg, Zwolle zou al gauw het blad weer hebben omgeslagen zonder al te veel betrokken te zijn.² Waar deze lezer echter wel mee te maken krijgt is een opeenstapeling van feiten over misdaad. Deze geven aan dat de criminaliteit in Nederland dagelijks duizenden mensen treft. En dan worden nog niet eens alle gegevens uit de politierapporten vermeld.³

De criminaliteit in Nederland

Misdaad is dus een beladen onderwerp waar velen mee geconfronteerd worden. Maar wat is ‘de criminaliteit’? Er worden enkele definities genoemd van Nederlandse criminologen die soms een normatief karakter hebben (‘anti-sociale handeling’⁴), soms wijzen op de rol van ‘de machthebbers’⁵ als benoemers van criminaliteit. Deze laatste stroming, waartoe ook de Fransman Michel Foucault (1926-1984) behoorde, was er één die altijd al mijn interesse had. Men ziet de crimineel als iemand die zo wordt ‘genoemd’ door de instituties. Het verontachtzaamt echter de verwoestende werking die criminaliteit op mensen kan hebben, iets waaraan ook ik mij schuldig heb gemaakt. Zoals de schrijver echter terecht opmerkt is er gedrag dat te allen tijde door mensen als crimineel is ervaren. Misdrijven tegen het leven en het mijn en dijn zijn eeuwenoude waarden die nog steeds geldig zijn, met enkele moderne nuances als moord, doodslag en zelfverdediging of stelen van een oud vrouwtje – met een ironische kwinkslag merkt de auteur op dat oude vrouwtjes in tegenstelling tot de vrouw in de samenleving een vooraanstaande positie innemen in wetenschap en politiek⁶ - tegenover het stelen in een warenhuis⁷. In een parlementaire democratie is er sprake geen sprake van een ‘machthebber’ maar van een ingewikkeld patroon van machtsverhoudingen. Zoals van Wering schrijft: ‘Het gevaar van de aanpak van Hoefnagels [een Nederlandse criminoloog] is niet zozeer, dat hij de lezer

² van Weringh, *Onrust*, 7-9

³ *Ibidem*, 12-13.

⁴ *Ibidem*, 15.

⁵ *Ibidem*, 16.

⁶ *Ibidem*, 19-20.

⁷ *Ibidem*, 18-20.

door een open deur laat lopen, maar dat die daarna in een land terecht komt waar hij door het slaken van simpele kreten al voor vol wordt aangezien'.⁸

Het is evenwel ook niet goed mogelijk misdaad te benoemen als schadelijk gedrag. Daarvoor is er teveel verandert in het Wetboek van Strafrecht in de loop der jaren. Criminaliteit moet veeleer worden beschouwd als 'strafbaar gesteld gedrag'⁹, een formeel-juridische benadering die weinig oplevert maar ook weinig kwaad kan. Misdrijven moeten worden opgesplitst naar vorm, zoals tegen het leven, mishandeling, seksuele misdrijven, tegen openbare orde en gezag, diefstal door middel van braak, eenvoudige diefstal, vernieling, rijden onder invloed, etc. Dit kan dan worden gemeten per 100.000 inwoners en per jaar, zodat er enig vergelijkingsmateriaal is om te zien of de misdaad in enigerlei vorm toeneemt. De waarde van die cijfers zijn dan wel onderwerp van debat onder criminologen (hoe zit het met het 'dark number-onderzoek'¹⁰ ofwel de misdaden die zijn gepleegd er waarvan geen proces-verbaal is opgemaakt en hoe zit het met het 'victimologisch onderzoek'¹¹ ofwel de bereidheid van de mensen om aangifte te doen) maar dat laat onverlet *dat die cijfers wel degelijk een uitspraak doen over de toe- dan wel afname van de geregistreerde criminaliteit in Nederland*.¹² Kennelijk maakten niet alleen de gewone mensen in de jaren zeventig zich schuldig aan een oppervlakkig *overdrijven* van de criminaliteit maar ook de criminologen aan een oppervlakkig *relativeren* van de criminaliteit. Het eerste zal nu nog wel het geval zijn; over de huidige stand van zaken aangaande de criminologie ben ik niet welingelicht.

De onrust over de criminaliteit

De onrust over de criminaliteit dan. Dat die van alle tijden is wordt getoond met enkele historische voorbeelden van uitspraken over de toenemende criminaliteit, van het Engelse graafschap Essex ten tijde van Elizabeth I, tot een artikel in het anti-revolutionaire karikaturistische weekblad *De Houten Pomp* van 28 maart 1930 met een pleidooi voor de doodstraf tot de uitspraken van Willem Drees jr. over de onveiligheid in de samenleving in de Tweede Kamer in een verdediging

⁸ Ibidem, 21.

⁹ Ibidem, 23.

¹⁰ Ibidem, 33.

¹¹ Ibidem, 33.

¹² Ibidem, 35.

van zijn motie ter vergroting van de politiekorpsen op 11 oktober 1973. Aangezien veel van deze emoties geen betrekking hebben op een werkelijke confrontatie met een misdrijf maar alleen ‘van-horen-zeggen’¹³ zijn moet er een stringente scheiding gemaakt worden tussen de criminaliteit en de onrust daarover. Deze laatste wordt nogal eens onderzocht met opiniepeilingen, die vaak weinig zeggen door de suggestieve vraagstelling. Veelal wordt naar de mening van een persoon over ‘de misdaad’ gevraagd zonder deze nader te omschrijven en hoeveel ze moet dalen, alsof ze reeds heel hoog is. Het is niet de bedoeling van de schrijver om daarmee de onrust te bagatelliseren maar om de ‘oneigenlijke’¹⁴ elementen ervan los te maken zodat men criminaliteit in zijn juiste proporties gaat zien. Daar komt nog eens bij dat de dubbelzinnige houding van velen tegenover misdaad – men gruwet ervan maar smult van de sensatieverhalen van de misdaadverslaggevers en de misdaadauteurs – voor een verdere vertroebeling zorgen.¹⁵ De onrust lijkt een politiek en economisch goed, waarop bepaalde politieke partijen, bepaalde kranten en beveiligingsbedrijven inspelen om deze te vergroten en zo hun eigenbelang na te streven.¹⁶ De schrijver doet de suggestie om overheidsbedrijven beveiligingsapparatuur te laten ontwikkelen en de politie weer haar taken te laten vervullen die nu overgedragen zijn aan particuliere beveiligers. Zo blijft veiligheid een openbaar goed.¹⁷

Het antwoord op de criminaliteit

Het antwoord op de criminaliteit is niet eenvoudig. Moet er meer politie komen of moet de politie zich meer bezighouden met de achtergronden van de dader? Waar rechtse partijen zich vaak overschreeuwen dat er niet voldoende blauw op straat is zijn de linkse partijen nogal eens wat naïef als op criminaliteit aankomt. Wat er gebeurt als de politie uitvalt is goed beschreven door Francis Russell in zijn boek *A city in terror. The 1919 Boston police strike* (Harmondsworth 1977). Ten tijde van de enkele dagen durende politiestaking te Boston in september 1919 werden overal vrouwen verkracht, winkels geplunderd en voorbijgangers

¹³ Ibidem, 50.

¹⁴ Ibidem, 54.

¹⁵ Ibidem, 57.

¹⁶ Ibidem, 60.

¹⁷ Ibidem, 63-64.

onder luid gejuich (!) in elkaar geslagen. Een anarchie van de ergste soort dus.¹⁸ Meer politie is evenmin het antwoord. Ze kunnen soms wel degelijk iets doen aan een vorm van misdaad door massale controle, zoals bij rijden onder invloed. Maar neem iets als overvallen. Zetten we daar en daar een paar politieagenten extra neer dan verplaatst het probleem zich alleen. Verder zijn misdaden in de persoonlijke sfeer bijna niet te voorkomen. Criminaliteit lijkt nu eenmaal vaak het resultaat van zeer ingewikkelde interpersoonlijke relaties die je niet allemaal kunt controleren en bedwingen. Dan zouden het trouwens ook geen menselijke relaties meer zijn. Als er meer politie gaat komen moet specifiek worden aangegeven waar die voor wordt ingezet.¹⁹

Ook de gevangenis is een beladen onderwerp. Moet er méér en zwaarder worden gestraft, of kunnen de gevangenen op den duur worden opgeheven? De eerste mening weerklinkt vaak, waarbij wordt gesteld dat de huidige gevangenis wel lijkt op een hotel. De tweede, wat utopische visie werd in de jaren zeventig verdedigd door heel wat Nederlandse criminologen als L.H.C.Hulsman en Herman Bianchi. Van Weringh maakt korte metten met beide opvattingen. Omdat misdaad van alle tijden is zullen ook gevangenen steeds nodig zijn, ondanks pogingen mensen te scholen en op te voeden. Voorts is het vrijheidsbenemende en paternalistische van een gevangenis dusdanig dat het wel degelijk de sterkste man sloopt. De schrijver bepleit dan ook enkele realistische maatregelen, die niet veel effect zullen hebben, maar wel beter zijn dan de oppervlakkige nonsens die vaak naar voren wordt gebracht door zowel publiek als criminologen. Geef de mensen meer verantwoordelijkheden, laat ze betaald werk of vrijwilligerswerk verrichten, geef ze een televisie als venster op de wereld in een eigen cel en laat ze bezoek in die cel ontvangen. Bewakers blijven bewakers en handhaven de orde als een soort wijkagenten. Op die manier houden mensen hun verantwoordelijkheden en bereidt je hun terugkeer naar de maatschappij voor. Uiteraard geldt dit vooral voor de licht gestraften, om te voorkomen dat zij weer recidiveren.²⁰ Dit zou ook een les moeten zijn voor iedereen die tegenwoordig pleit voor de absurde regeling dat twee best op één cel kunnen. Tenslotte dient de straf zo snel mogelijk na de misdaad te volgen voor een maximaal effect.²¹

¹⁸ Ibidem, 70.

¹⁹ Ibidem, 73-74.

²⁰ Ibidem, 93-95

²¹ Ibidem, 101.

De studie van de criminaliteit

De studie van de criminaliteit dateert al van de vroege 19e eeuw. Eerst hield men zich bezig met crimineel gedrag en de misdadigers (gedrag veroorzaakt door de persoon of de omgeving), later met de reacties erop (de politie, het openbaar ministerie, de rechtbank, de reclassering, de kinderbescherming, etc.) en nog later ging men zich afvragen waarom bepaald gedrag crimineel wordt genoemd en ander niet. Met name de laatste benadering was in de jaren zeventig in zwang, mede door de Amerikaanse socioloog Howard Becker die zich bezighield met de ‘etiketteringsbenadering’²² ofwel het benoemen van afwijkend gedrag door mensen.²³ Veel Nederlandse criminologen volgden die benadering en hadden er zeer hoge verwachtingen van. Zo ontwikkelde Herman Bianchi in een gesprek met de rector-magnificus van de VU, J. de Ruiter, in december 1977 minister van justitie geworden, de theorie dat in een rechtszaak er sprake moest zijn van een soort machtsdeling; de verdachte moest ook de Officier van Justitie kunnen laten opsluiten. Verder meende hij dat moordenaars en andere zware misdadigers uit moesten kunnen wijken naar een vrijplaats (!), van waaruit ze konden onderhandelen met justitie.²⁴ Deze droombeelden nu hekelt de schrijver zeer. Er is, zo stelt hij, terecht veel kritiek gekomen op het neopositivisme in de gedragswetenschappen. Maar het happen in het luchtledige dat daarvoor in de plaats is gekomen is nog veel erger. In een schitterende en zeer cynische passage wordt opgemerkt: ‘Men kan dat gedrag best anders benoemen, daar is niets op tegen. Verkrachting noemt men wat mij betreft een stevige stoeipartij, aanranden aaien, inbreken en stelen inkomensnivellering, belediging en laster conversatie en valsheid in geschrifte schoonschrijven, maar vinden mensen die van dat *gedrag*, die rotstreek niet gediend zijn het dan niet meer ergerlijk en vervelend?’²⁵

Criminaliteit en samenleving

Tenslotte ontvouwt de schrijver in het laatste hoofdstuk zijn pessimistische beeld op de samenleving. De criminologie heeft nog weinig kunnen doen aan de

²² Ibidem, 105.

²³ Ibidem, 105-106.

²⁴ Ibidem, 115-116.

²⁵ Ibidem, 118.

misdaad die welig tiert, zeker niet met de tendens de natte vinger te gebruiken als onderzoeksinstrument. Realistischer was de socioloog Emile Durkheim (1858-1917), die er vanuit ging dat misdaad iets was dat bij de samenleving, elke samenleving, hoorde. Menselijk gedrag is kennelijk uiterst moeilijk te voorspellen omdat mensen en hun omstandigheden zo verschillend zijn.²⁶ Ik wil zus, de buurman zo, en wat je krijgt is een onontwarbaar netwerk van tegenstrijdigheden. Ons economische systeem, gebaseerd op competitie, heeft ons welvaart gebracht maar door geldzucht ook veel criminaliteit. We kunnen niet het één zonder het ander krijgen.²⁷

Conclusie

Criminaliteit is strafbaar gesteld gedrag waar veel onrust over bestaat. Deze onrust is een politiek en economisch goed dat gestimuleerd wordt door belangengroepen. Het antwoord op de misdaad kan niet het afschaffen van de politie zijn maar wel het gericht inzetten. Gevangenissen zouden veel meer verantwoordelijkheid aan de gevangen moeten geven om recidive te voorkomen, al moet er niet té veel van worden verwacht. De criminologen in de jaren zeventig vertoefden veel in het luchtledige en bedachten allerlei utopische maar volstrekt onrealistische plannen. Criminaliteit lijkt echter een gegeven vanwege de ingewikkelde en tegenstrijdige menselijke relaties. Op de achterflap staat dat van Weringh vanuit een ‘relativerend pessimisme’ schrijft; het is eerder een *laverend* pessimisme.

Beoordeling

²⁶ Ibidem, 127.

²⁷ Ibidem, 129-130.

In een schitterende, dikwijls sarcastische en humoristische stijl worden er een aantal zeer interessante inzichten met de lezer gedeeld. Jammer dat de verhouding tussen de vragen die gesteld worden door het ontbreken van de hoofdvraag ietwat anarchistisch is, als monaden die ieder hun eigen gang gaan. Het is echter kennelijk wel mogelijk om op grond van een veelvoud aan vragen een goed boek te schrijven. De historici P. de Buck en zijn kornuiten zouden gruwen van het ontbreken van een probleemstelling en ook zeggen dat het helemaal niet *mogelijk* is zonder als resultaat een omgevallen kaartenbak te krijgen. Niettemin een **8 1/2**.